

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора наук із соціальних комунікацій, професора,
старшого наукового співробітника

Григоревської Олени Вікторівни

на дисертаційне дослідження **Яреми Івана Івановича**

на тему «**Цифрова трансформація діяльності публічних бібліотек:**

міжнародний досвід та українські практики»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності

029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»

Актуальність теми дослідження. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій фундаментально змінює функції, сервіси та роль публічних бібліотек у суспільстві. Цифровізація постає не лише як технологічне оновлення, а як комплексна культурна та організаційна трансформація, що визначає стратегічні орієнтири розвитку сучасних бібліотечних інституцій. Стан цифровізації бібліотек зумовлює потребу в системному науковому осмисленні закономірностей, динаміки та наслідків їхньої цифрової еволюції. Виникає необхідність узагальнення міжнародного досвіду та зіставлення його з українськими практиками, що є запорукою для виявлення ефективних моделей, інструментів і механізмів адаптації світових підходів до національного контексту. Потреба у виробленні методично обґрунтованих шляхів оптимізації діяльності бібліотек у цифровому середовищі обумовлена не лише технологічними викликами, а й широким суспільним запитом на розвиток цифрової грамотності, подолання цифрової нерівності та забезпечення стійкості інформаційних інституцій у кризових умовах. Вимагають наукового аналізу й подальшого концептуального узагальнення й нові практики, сформовані у відповідь на пандемію та війну.

Саме тому, вибір теми дослідження зумовлений її високою актуальністю для теорії та практики бібліотечно-інформаційної діяльності, наявністю суттєвих невирішених теоретичних і методичних питань, а також необхідністю наукового осмислення процесів цифрової трансформації публічних бібліотек. Таким чином, дисертаційне дослідження присвячене

комплексному аналізу цифрової трансформації діяльності публічних бібліотек в умовах становлення інформаційного суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження відповідає комплексним програмам науково-дослідницької роботи Київського національного університету культури і мистецтв «Актуальні проблеми інформаційно-комунікаційної науки й освіти» (державний реєстраційний номер 0118U100212) та «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа як предмет комплексного дослідження: теорія, історія, практика» (державний реєстраційний номер 0124U001231) і пов'язане з планом наукової і навчально-методичної роботи кафедри інформаційної діяльності та зв'язків із громадськістю КНУКіМ.

Науковий рівень достовірності й обґрунтованості основних положень, висновків та рекомендацій сформульованих у дисертації. Визначення проблематики дослідження дало змогу чітко окреслити мету роботи, яку дисертант конкретизував через систему послідовних і логічно взаємопов'язаних завдань. Такий підхід забезпечив обґрунтованість отриманих результатів і наукових узагальнень, представленої дисертації. Результати дослідження досягаються завдяки застосуванню сукупності загальнонаукових та спеціальних методів, комплексне застосування яких забезпечило всебічне вивчення проблематики цифрової трансформації публічних бібліотек та досягнення поставленої мети дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертаційне дослідження Яреми І.І. характеризується новизною, зокрема: *вперше*: комплексно досліджено цифрову трансформацію публічних бібліотек України в контексті міжнародного досвіду, що дозволило виявити специфіку вітчизняних практик цифровізації та їхню відповідність світовим тенденціям розвитку бібліотечно-інформаційної сфери; виявлено етапи цифрової модернізації бібліотек від концепції «Бібліотека 2.0» до «Бібліотека 4.0» у контексті української бібліотечної практики, що розкриває динаміку трансформації функцій та сервісів публічних бібліотек в умовах цифровізації;

набули подальшого розвитку уявлення про: роль цифрової культури та цифрової грамотності як концептуальної основи трансформації бібліотечної сфери, що охоплює не лише технічні компетентності, а й ціннісні орієнтири, норми поведінки та відповідальне ставлення до інформації в діяльності сучасних публічних бібліотек; партнерську взаємодію бібліотек з інституціями різних секторів у цифровому середовищі як критичний чинник успішної модернізації, що включає галузеве, міжсекторальне, міжнародне та соціальне партнерство; інноваційні сервіси та нові форми діяльності публічних бібліотек, зумовлені впровадженням цифрових комунікацій, штучного інтелекту та технологій Веб 4.0;

удосконалено: методологічні засади вивчення цифрової трансформації бібліотек, що інтегрують соціокомунікаційні, культурологічні, інституційні та управлінські перспективи аналізу як багатовимірного процесу – технологічного, організаційного, культурного та соціального; положення про стратегічні напрями розвитку публічних бібліотек в умовах цифровізації, що передбачають трансформацію їхньої місії як інтелектуальних центрів, технологічних хабів та платформ розвитку громадянського суспільства.

Наукові положення, висновки, що містяться в дисертаційному дослідженні, є аргументованими, ґрунтуються на релевантній методології, охоплюють широкий спектр теоретичних і практичних аспектів наукових підходів щодо проблеми дослідження.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційної роботи мають практичне значення і можуть слугувати для розробки стратегій цифрового розвитку публічних бібліотек України, удосконалення державної політики у сфері бібліотечної справи, підготовки освітніх програм для підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, створення інноваційних проєктів цифровізації бібліотечної діяльності.

Результати дослідження Яреми І.І. можуть бути застосовані у практичній діяльності публічних бібліотек для впровадження інноваційних сервісів, оптимізації партнерської взаємодії з інституціями різних секторів, розробки проєктів цифрової трансформації.

Отримані результати дисертації можуть бути використані у процесі підготовки здобувачів закладів вищої освіти всіх рівнів за спеціальністю В 13 «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа», для підготовки та підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців, розробки освітніх програм з питань цифровізації бібліотечної діяльності, оновлення змісту освітніх компонент бібліотекознавчого спрямування.

Структура та зміст дисертації відповідають меті, завданням, авторській логіці реалізації дослідницького задуму щодо висвітлення основних аспектів обраної теми. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатку. Структурні компоненти внутрішньо пов'язані між собою, відповідають меті, завданням, авторській логіці реалізації дослідницького задуму щодо висвітлення основних аспектів обраної теми, розкривають тему дослідження і становлять органічну єдність.

Основні результати та положення дослідження викладено у 15 одноосібних наукових працях здобувача, з яких: 3 статті - у наукових фахових виданнях України, 1 - у науковому закордонному виданні, 11 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Аналіз змісту дисертаційного дослідження свідчить про його оригінальний характер, концептуальну цілісність та високий рівень наукової завершеності. Кожний розділ роботи містить чітко викладені результати, які послідовно інтегровані у підсумкові висновки. Автором досягнуто поставленої мети, а вирішення поставлених завдань складають цілісне та завершене дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання дисертаційного дослідження, методологію, сформульовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, описано методи, які були використані у дослідженні, особистий внесок здобувача, зазначено апробацію результатів дослідження, відомості про публікації здобувача, структуру й обсяг дисертації. Водночас, вступна частина дисертаційного дослідження не містить таких традиційних та, водночас,

обов'язкових елементів як об'єкт і предмет дослідження. Сподіваємося, що дисертант надасть необхідні пояснення під час захисту роботи.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження» проаналізовано стан наукового розроблення теми щодо проблем цифровізації бібліотек у вітчизняному й закордонному науковому дискурсі. Виявлено нерівномірність дослідження теми: техніко-технологічні аспекти представлені значно ширше, ніж інституційні та концептуально-теоретичні виміри. Встановлено, що цифрова трансформація бібліотек досліджується переважно у прикладній площині, тоді як методологічні засади, стратегічні орієнтири та соціокультурні наслідки потребують глибшого осмислення. Обґрунтовано необхідність комплексного методологічного інструментарію, який дозволяє інтегрувати різні ракурси аналізу та оцінити цифрову трансформацію як системне явище.

Дисертант приділив увагу аналізу цифрової культури та цифрової грамотності як концептуальної основи трансформації бібліотечної сфери. Проаналізовано державну політику України щодо формування нормативних рамок цифровізації, розвитку цифрових компетентностей та створення умов для інтеграції публічних бібліотек у нові комунікаційні моделі.

У другому розділі «Міжнародний та український досвід цифрової трансформації бібліотек», присвяченому аналізу світових цифрових бібліотечних проєктів та їхнього впливу на трансформацію бібліотечної сфери, досліджено ключові тенденції та моделі розвитку, зокрема створення глобальних та континентальних інтеграторів (World Digital Library, Europeana), розбудову національних цифрових платформ (Галліка, Віртуальна бібліотека Німеччини, Цифрова бібліотека Іспанії, Grove). Встановлено, що світові цифрові бібліотечні проєкти не лише популяризують культурну та наукову спадщину, надаючи до неї вільний доступ, але й стимулюють модернізацію бібліотечної інфраструктури та трансформацію комунікацій.

Автором проаналізовано стан та виклики цифровізації публічних бібліотек України. До фундаментальних викликів віднесено: наростання інформаційних обсягів, що вимагає кардинальної модернізації систем

збереження та обробки даних; забезпечення інформаційної безпеки та захисту особистих даних користувачів; трансформація ролі бібліотеки як інтерактивного публічного простору і центру культурних та громадських ініціатив. Досліджено українські практики цифровізації, що демонструють впровадження європейських стандартів та створення гібридних просторів.

У роботі розкрито роль партнерства та взаємодії бібліотек з іншими інституціями у цифровому середовищі. Обґрунтовано, що діяльність публічних бібліотек характеризується стратегічним переходом до сервісно-орієнтованої, багаторівневої та інтеграційної моделі. Проаналізовано різні форми партнерства: галузеве, міжсекторальне, міжнародне та соціальне. Особливу увагу приділено міжінституційній співпраці бібліотек, архівів і музеїв.

У третьому розділі «Практики та стратегії розвитку публічних бібліотек в умовах цифровізації» досліджено еволюцію концептуальних моделей розвитку бібліотек у цифрову добу. Обґрунтовано концептуальні етапи розвитку: «Бібліотека 2.0» (орієнтація на користувача, соціальне збагачення, мультимедійний досвід, активна участь користувачів у формуванні контенту); «Бібліотека 3.0» (семантичний веб, електронні колекції з розширеними можливостями пошуку, гібридна модель); «Бібліотека 4.0» (штучний інтелект, Інтернет речей, симбіотична взаємодія користувачів, бібліотекарів і комп'ютерів, персоналізовані послуги, впровадження технологічних хабів). Проаналізовано особливості впровадження цих концепцій в українських публічних бібліотеках.

Досліджено інноваційні сервіси та нові форми діяльності публічних бібліотек в умовах цифровізації. Обґрунтовано критичну важливість упровадження інноваційних каналів цифрової комунікації (соціальні мережі, месенджери, онлайн-платформи, блоги), що виявилось особливо актуальним у період соціальних потрясінь.

Автором проаналізовано комплекс інноваційних технологій, що впроваджуються у діяльність публічних бібліотек, а саме: штучний інтелект, великі дані, хмарні обчислення, блокчейн (захист конфіденційної інформації,

забезпечення достовірності даних), біометрія (персоналізація обслуговування). Обґрунтовано необхідність державного регулювання та фінансування для подолання критичних викликів: забезпечення інформаційної безпеки, боротьби із загрозами шахрайства, запобігання технологічному старінню обладнання.

Визначено стратегічні завдання публічних бібліотек в умовах цифровізації: розвиток техніко-технологічної бази, навчання працівників і населення цифровим навичкам, розширення консультаційної роботи, створення інноваційних проєктів, активна участь у ліквідації цифрової неграмотності.

Обґрунтовано необхідність переосмислення місії публічних бібліотек, їхньої трансформації в інтелектуальні центри та технологічні хаби, що демонструють стратегічне лідерство у процесі цифрової трансформації на рівні громад.

Висновки дисертації містять узагальнені положення отриманих результатів дослідження, логічно обґрунтовані, відповідають поставленим завданням і меті дослідження. Список використаних джерел репрезентативний і відображає належний рівень опрацювання досліджуваної проблематики. Цитування праць інших науковців супроводжується належними покликаннями на відповідні джерела інформації. Оформлення списку відповідає вимогам Національного стандарту України 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Оцінка рівня опанування здобувачем методології наукової діяльності. Досягнуті автором результати дослідження є науково достовірними та логічними, що підкріплюється ґрунтовним опрацюванням законодавчо-нормативної бази, наукових джерел, систематизацією отриманих відомостей і концептуальних положень.

Яреми І.І. засвідчив високий ступінь опанування наукової методології, навичок аналізу, синтезу, що характеризується обраною і застосованою в науковому дослідженні сукупністю наукових методів. Зрештою, це дало

змогу виконати всі завдання дослідження та досягнути обґрунтованих результатів.

Дані про відсутність текстових запозичень і порушень академічної доброчесності. Під час рецензування дисертації порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, текстових запозичень без посилань, фабрикацій і фальсифікацій) не виявлено. У роботі не використовуються ідеї і розробки, що належать співавторам. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою, всі результати дослідження належать автору особисто.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Водночас, позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, його науковий рівень і здобуті результати, доцільно висловити окремі зауваження й пропозиції:

1. Дисертант цілком логічно досліджує міжнародний досвід через призму аналізу діяльності глобальних та національних інтеграторів (World Digital Library, Europeana; Галліка, Віртуальна бібліотека Німеччини; Цифрова бібліотека Іспанії; Trove), проєкти яких переважно реалізуються національними бібліотеками. У той час як предметом дослідження, судячи з назви роботи, мають бути публічні бібліотеки. Варто уточнити яким є взаємозв'язок цих проєктів із цифровою трансформацією діяльності публічних бібліотек.

1. У другому підрозділі другого розділу - "Партнерство та взаємодія бібліотек з інституціями у цифровому середовищі" на с. 116, автор зазначає, що "Упродовж останнього десятиліття спостерігається продуктивне оновлення та модифікація усіх форм обслуговування користувачів, запозичуються такі форми, які раніше навіть не вважалися бібліотечними...". Варто було б розкрити, які ці форми та коротко охарактеризувати їх.

2. У першому підрозділі третього розділу - "Публічні бібліотеки у цифрову добу: від «Бібліотеки 2.0» до «Бібліотеки 4.0»" на с. 143, автор розкриває досвід закордонного бібліотечного обслуговування за допомогою інноваційних сервісів, зокрема додатків. Доречним було б назвати приклади відповідних сервісів з досвіду українських бібліотек.

3. Попри ґрунтовність джерельної бази та її відповідність темі дослідження, варто зазначити, що вона містить значну кількість публікацій понад 10-річної давнини. У той час як публікації деяких молодих українських дослідників, що працюють в цьому ж предметному полі, взагалі не згадуються. Зокрема роботи доктора філософії Б. Ломачинського, який досліджував значення цифрової та інформаційної культури сучасної бібліотеки, особливості взаємодії феноменів інформаційної, медіа та цифрової культур.

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи. Дисертація Яреми Івана Івановича «Цифрова трансформація діяльності публічних бібліотек: міжнародний досвід та українські практики», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, є завершеною комплексною науковою працею, виконана на високому науково-теоретичному рівні, присвячена актуальній тематиці і має незаперечну наукову новизну та практичну значущість.

Зміст дисертації відповідає спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, а також вимогам МОН України до дисертацій, що викладені в пп. 5-9 Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із подальшими змінами), а її автор Ярема Іван Іванович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа.

Офіційний опонент:

доктор наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник
професор кафедри інформаційних комунікацій
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

О. В. Григоревська

О. Григоревської
Народилася 18.08.1975
Л. Мінчик 29.08.2025